

Тања КАЛАЈЦИЋ

Институт за књижевност и уметност, Београд

tanjakojic2017@gmail.com

ИСКУСТВО УСАМЉЕНИШТВА: ЖЕНА У ПОЕЗИЈИ НОВИЦЕ ТАДИЋА

Сажетак: Рад истражује сложене и амбивалентне аспекте симболике женског лика у поезији Новице Тадића. Жена у Тадићевој поезији представља симбол стварања и духовне везе између земаљског и трансцендентног, али истовремено и фигуру деструкције и амбивалентности. Кроз карневалске и амбивалентне приказе, поезија Новице Тадића истражује људску усамљеност и морални пад, наглашавајући недостижност спасења и свјетлости. Анализа разматра улогу и функцију жене, као и значај ружне и мрачне љепоте која превазилази њена традиционална схватања. У овом контексту, рад истражује тематске и симболичке обрасце који откривају дубоке егзистенцијалне и моралне дилеме, уз значајну улогу хришћанске етике у обликовању Тадићеве поетичке визије.

Кључне ријечи: Новица Тадић, жена, симболика, амбивалентност, експресионизам

*Умножиле су се и Еве и змије,
а врш је појрилично ојусшео.
Није мести да се заклонимо.*

Н. Тадић

Пјесничко дјело једног од најособенијих послијератних српских пјесника, Новице Тадића (1949–2011), наша новија књижевна критика све-

страно је освијетлила,¹ потенцирајући, с правом, пјесникову изразиту аутентичност и самосвојност, а као доминантну поетичку ознаку његовог стварања, опсесију „тамним стварима”,² мрачну естетику зла, деструкције, неповратног људског пада и свеопште посувраћености свијета. Тадићева поезија обликује свијет зла савременог доба и демонску суштину живота модерног човјека.³ У атмосфери сумрака и егзистенцијалне језе, у његовим стиховима оживљавају апокалиптичне визије и гротескне фигуре. У једном од поетизованих исказа, пјесник свједочи: „Ја сам у наличју живота нашао све своје теме и мотиве, приближио их језику и обликовао их колико сам могао и знао” (IV, 279). У покушају да ослика негативитет који прожима животну стварност савременог урбаног човјека, демонско постаје суштинска одлика његове поезије.⁴ Лирски субјект води борбу са негативитетом у себи и изван себе, што га чини блиским савременом човјеку. Тадићеву гротескну визију свијета несумњиво карактерише трагичност, која је блиска

1 Поред бројних појединачних радова, студија и огледа о Тадићеву поезији, објављена су и три зборника: *Новица Тадић, пјесник, зборник*, ур. Драган Хамовић, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево, 2009; *Кад ћомислим на тебе, кришом се прекрстим. Зборник радова о пјесничком делу Новице Тадића*, ур. Јован Делић, Центар за културу Плужине, Плужине, 2012; *Оћено ћеро Новице Тадића*, зборник радова, ур. Драган Лакићевић, Српска књижевна задруга, Филолошка гимназија, Београд, 2014.

2 Радивоје Микић је аутор двије студије, посвећене Тадићу: *Песма и миш о свешу*, Јединство, Приштина, 1989. и *Песник тамних ствари*, Службени гласник, Београд, 2010. Уп. Радивоје Микић, „Песник тамних ствари”, у: *Новица Тадић, Изабране пјесме, избор и пројирајни текстови Радивоје Микић*, Завод за уџбенике, Београд, 2009, стр. 7–36.

3 Опсесија демонским је тако снажна код Тадића да ће он своју поезију овако дефинисати: „Моја поезија је сатански реализам. У сатанском (нашем) свету врви од скотова; у мојој поезији такође.” (Тадић 2012: 286)

4 „Демонска бића која потичу од људи условљена су постојањем зла у човјеку” (Јовановић 2009: 112). Демон као пројекција човјекове сијенке, његовог непризнатог и непрепознатљивог негативитета присутан је у готово свакој женској фигури.

експресионистичкој поезији, а та трагичност произилази из спознаје човјека као „епицентра демонског”, као мрачног изворишта порока, греха и зла (Јовановић 2009: 114). Поезија Новице Тадића обрађује тамну страну свијета и људског постојања, служећи као снажан контраст који истиче свјетлост, племенитост и узвишену љубав. У овом оквиру, Тадићева љубав налази свој најдубљи израз у односу према Богу, који представља средиште његове духовне потраге и инспирације.

Новица Тадић је за основне теме и мотиве узимао периферне ствари, ишчашене и индивидуалне, наспрам колективног слављења друштвеног система. У његовој поезији није било лирске распјеваности, љубавног заноса,⁵ нити идентификације с природом, отаџбином или идеалима. Мотиви које је користио обухватају естетику ружног,⁶ дисторзију и изобличење субјекта, позорницу зла, као и теме мегалополиса и перверзије. У одговору на питање о мањку интересовања савремене публике за поезију, Новица Тадић истиче сложене и амбивалентне аспекте свог односа према женским фигурама, као и према концепту празнине у животу и умјетности. Његова изјава: „А код куће га, навече, чека змајевита жена, сваке злобе барјактар. Жена или празнина.” (Хамовић 2009: 35), указује на симболичку

5 „Мизогинија као последица одсуства емоција љубави се огледа и у томе да Тадићева поезија нема ниједну љубавну песму која би непосредно исказивала осећајност.” (Младеновић 2019: 278)

6 Завлада је „општа муза Хистерија”, па „бесови витлају бесове” по улицама, егзистенцијална у још већој моралној кризи учинила је да се: „У центру града, на Тргу слободе, / љубав се за кило / кромпира продаје” („Јутарња песма”); или да у потрази за храном: „Цела баш се породица / ту сабрала / контејнеру на рамена / црни тата, / краста мама, / костур дете / са кесама, / са врећама / да пецају пецароши / па детенце спустили су / тамо на дно, усред / смећа / а оно је крвав тампон подигнуло / ко заставу / понижених // ништа / више” („Застава”).

„Пјесма је илустративна за Тадићеву естетику ружног и за увођење у пјесму социјалне теме из актуелне свакодневице.” (Делић 2009: 58)

опозицију између конкретног (женског архетипа) и апстрактног (празнине), која представља један од често истраживаних мотива у његовом стваралаштву. На питање да ли је писао стихове посвећене некој жени, његов одговор: „Углавном не пишем љубавне песме. Сасвим сам нормалан човек, али жене волим, а поезију пишем,“⁷ може се интерпретирати у контексту његове поетике, у којој женски ликови добијају симболичке улоге⁸ које одражавају различите аспекте живота – од блискости до удаљености, од присуства до одсуства.

Новица Тадић ријетко говори на тему љубави у сентименталном⁹ и романтичном смислу.¹⁰ Њего-

7 В.: <<https://www.blic.rs/intervju/ljudi-zive-izmedju-neba-i-bezdna/pjqv606>>, интервју: „Новица Тадић, песник“ (14. август 2009).

8 Карневалски ликови такође представљају амбивалентну природу (Бахтин 1967: 190). Сви ликови у Тадићевим дјелима, без обзира на пол, припадају карневалском поретку, јер су сви обучени у маске, које представљају функције које обављају. То је њихов једини облик индивидуалности, који је истовремено променљив и трајан, баш као и сâм карневал. Маске су једини облик њихове индивидуализације, која је, попут самог карневала, и променљива и трајна.

9 Пјесма „Сусрет“ на занимљив и крајње концизан начин описује један јединствени, интензиван и пролазан тренутак између двоје људи, чинећи од њега метафору за неконтролисане емоције и неукротиву страст. Ликови у пјесми описани су као „сулуд“ и „луцкаста“, што указује на њихову ексцентричност, необузданост или неприпадање уобичајеним друштвеним оквирима. Њихов сусрет наговјештава судар снажних, неконвенционалних сила. Фразе „пуцало и пиштало“ и „ломило се“ сугеришу да је сусрет био изузетно емотивно и физички набијен. Ово може симболизовати излив страсти, конфликта, или снажне енергије коју њих двоје ослобађају када су заједно. Нагласак на томе да су се „срели једном и никад више“ истиче пролазност тог интензивног тренутка. Он је један, јединствен и непоновљив, али остаје снажно урезан у сјећању. Један тренутак, иако краткотрајан, симболизује животну енергију која избија у тренуцима када се двије необуздане личности додирну.

10 Пјесма „Пред супермаркетом“ је кратка, али интензивна лирска слика која се бави темама љубави, отуђености и жудње за поновним повезивањем. Пјесник користи једноставну, али снажну симболику да изрази дубоке емоције и личну драму.

во бављење овим феноменом често се одвија кроз тамне и амбивалентне слике, што отежава конвенционалне интерпретације.¹¹ Љубав према жени исказана је тек у неколико пјесама, строфа, и пјесничких слика.¹² Његов пјеснички свијет одражава дубоко увјерење да је човјек, од тренутка када је стекао слободу, изгубио безгрешност и окренуо се злу. Као што први људи нису познавали зло све док нису прекршили божију забрану у Едену, тако се и у Тадићевом дјелу човјечанство посматра кроз призму трајног моралног пада. Тадићев пјеснички субјект посматра људе као „људе-скотове“, док себе доживљава као „потукача“ – изгнаника у потрази за љубављу и припадањем.¹³ Свијет лирског субјекта утемељен

Лирски субјект се приказује као предмет – празна картонска кутија – што указује на осећај празнине, неиспуњености и жудње за уједињењем са вољеном особом. Његова пасивност и позиционирање као објекта за „куповину“ симболизују предавање и потпуну зависност од љубави. Вољена особа је описана као „луда драга“, што сугерише да је она непредвидива, можда ексцентрична, али и дубоко значајна за лирског субјекта. Она је субјект који одлучује, а он пасивно чека њен избор. Његова жудња за њеним прихватањем јасно је наглашена. Субјектова фантазија да ће га „купити“ и „у наручју однети“ указује на дубоку потребу за љубављу, сигурношћу и осјећајем припадања. Активност вољене особе у контрасту је са његовом пасивношћу, што истиче његов осећај беспомоћности и потпуног ослањања на њу. Пјесма истражује људску рањивост, потребу за припадањем и начин на који љубав може пружити утјеху и смисао. живота и наде.

11 У Тадићевом гротескном пјесничком свијету љубавни сусрет дешава се у мраку, а љубавни чин на углу („На степеништу“). То би био примјерен амбијент љубавне и еротске сцене која би могла бити карактеристична за „пјесника тамних ствари“. Традиционални мотиви попут руже и љубави, у Тадићевом поетском свијету, изопачени су и обликовани иронијом и деминутивима, чиме се преображавају у симболе патолошке опсесије злом.

12 У Тадићевој пјесми-запису „На степеништу“ (I, 147) препознају се пјесничке слике које упућују на љубавне сцене. „Озарим се просто кад те у рано јутро / на степеништу сретнем: / Одавно прижељкујем да се у подруму /на хрпи угла сретнемо. / Црном знају да ме научиш, у полутама“.

13 Пјесма „Пролазник“ из збирке *Незнан* је пјесма о удвајању и шизофреном умножавању лирског субјекта. Тако умножени

је на принципима усамљеништва и отуђења, у којем ступа у односе које су хладни и дистанцирани.¹⁴

У пјесми „Сумрак” (I, 43) Новица Тадић уводи лик жене као симбол природне силе, бића у пуној снази, које је истовремено и опасно и привлачно. На почетку, пјесма увођењем „разјарене женке” („у ваздуху прохладном разјарена женка / чепове отвара и над теменом / у нарасли левак / дугачко црево празни”) ствара слику жене као нечега моћног и опасног, скоро као предатора, али кроз друге стихове, слика се мијења. Када пјесник нешто даље каже „послове је обавила” и „старачке је подбратке затресла” жена је приказана у свијету који дјелује банално, као да се бави тривијалном пословима, попут „тресења подбратка”, што ствара контраст између очекиване величанствености и баналности свакодневног живота. Сlike попут „по собама своја дела гледа” и „у шипраг на починак одлази” могу се тумачити као саркастични приказ женске „моћи” која није ни близу онога што се очекује од фигура која је представљена на почетку. Жена која се на почетку пјесме појављује као моћна и снажна, на крају је приказана у некој врсти баналне, готово безличне активности – у „шипрагу” и „топлом отиску љубавника”. Овај контраст може бити схваћен као саркастично приказивање женског постојања – идеја о „жени као природној сили” постепено се претвара у

пролазник, који је кренуо на разне стране, гладан је љубави и присности, па хрли неке у наручје, иако тога некога нема, иако га нико нигдје не очекује. Али ако недостаје њежности и љубави, има у изобиљу насиља, страха и напасника, очајника који изгледају као чудовишта и насрћу на улици на лирског субјекта. Да би се спасао од напасника да би умакао „захукталном очајнику”, лирски субјект пјесме утрчава у хаустор зграде у којој станује и бјежи уза степенице. Ма колико биле опасне, степенице се у језивом страху пред захукталним очајником преображавају у низ зубаца наоштрене тестере, по којима бјегунац са улице трчи. Све је ту истовремено и хумано и језиво. Ватра гута и интимни свијет пјесничког субјекта, или бар један његов дио.

14 Самоћа је егзистенцијално опредјељење Тадићевог пјесничког субјекта.

слику баналности и недостатка стварне моћи. Жена је приказана као нагон, тјелесна сила која дјелује у физичком, чак бруталном свијету инстинкта, смрти и пролазности.

У пјесми „Вилине воде“¹⁵ лирски субјект наводи да ће пронаћи „лепотицу с косом од жице и стакла“ (I, 109). Та необична метафора симболизује љубав као нешто оштро, хладно и неприродно, супротстављено уобичајеним појмовима љепоте и њежности. Љубав у овом контексту није уточиште, већ још један израз бола и страдања, што одражава пјесникову мрачну визију људских односа. Драга не само што ће се и сама појавити на ђубришту већ ће се и она родити из остатака, из онога што је одбачено.¹⁶ За разлику од пређашње, отуђење пјесника од свијета у пјесми „Ружа“¹⁷ је потпуно. Пјесник уводи јунака који се припрема за одбрану, опремајући се црним рукавицама, каменом сјекиром и наоштреним шилом, изражавајући

15 Новица Тадић у својој поезији не само да уводи урбани простор већ посебно наглашава специфичне дијелове тог простора, као што су периферије, сметлишта, мрачни пролази, и подручја поред воде, која носе посебно значење у митолошкој интерпретацији свијета. Такође, приказује тргове гдје човек престаје да буде конкретна јединка и постаје дио безименог мноштва. Ови простори добијају двоструку кодираност, попут Вилиних вода, које су истовремено и градски топоним и митолошки обликована слика.

16 „Постоје у Тадићевој поезији песме у којима је простор, заправо, кључни елемент за смисаоно конституисање песме, и стога један од циклуса таквих песама није узалуд насловљен као ‘Земљопис сулудог’. У тим песмама Тадић настоји да покаже како се лирски субјект осећа у различито организованим просторима!” (Микић 2010: 62)

17 Ружа је овдје у функцији магијског средства које указује да је дјевојка одрасла. Смисао овог поступка окрива се кроз традиционалне представе о вези руже са физиолошким стасавањем жене. Тако у једној сватовској пјесми Караџићеве збирке дјевојка, дозивајући драгог, каже: „Ако си, Нико, ће близу, / Попусти танке конопе, / И разви једра бијела, / Доједри, драги, до мене, / До твоје руже румене” (Караџић 1898: бр. 35). Ружа са својим хроматским обиљежјем – руменилом, кодира биолошку зрелост.

своју ријешеност да се супротстави тајанственој силуети којој пркосно упућује пријетњу.¹⁸ Мотив руже је кључни симбол пјесме – она представља деликатност и љепоту у свијету који дјелује мрачно и потенцијално опасно. Фуснота коју пјесник даје уз ову пјесму: „Ружо, како су те само опрљали, како су те бацали и прихватили; шта су све о теби говорили о чему си им све служила! Узвратићеш им, једина, како ти знаш” (I, 124), одражава дубљи слој симболике и метатекстуалне рефлексije. Ружа је представљена као симбол који је кроз вријеме био подложен различитим тумачењима и употребама, од идеализованог симбола љепоте и љубави до објекта скрнављења и инструментализације. Овај коментар може се читати као критика начина на који друштво злоупотребљава симболе, укључујући и жену, што је у складу са општим темама Тадићеве поезије.

„Лепа Луција“¹⁹ је представљена као савршени идеал, готово апстрактна фигура у пјесниковој перцепцији. Она изазива пјесникову фасцинацију и дивљење: „Лепа Луција најлепша Луција” (I, 185). На почетку, Луција је представљена као идеална љепота, надмашујући све друге. Њено име је готово мантра која не престаје, што ствара ефекат прекомјерног обожавања. „Луција ружа Луција меса букет”. Повезивање „руже” (симбол емоционалног и духовног) и „меса” (симбол тјелесног и физичког) може сугерисати суптилну еротску димензију.²⁰ Слика „оштрих зубића” у рупицама је гротескна и нарушава уобичајену представу љепоте, додајући

18 „Па дођи ми вечерас / у прозор куцни / Па добаци ми вечерас / кроз прозор ружу” (I, 124).

19 „Демонска бића која потичу од људи условљена су постојањем зла у човеку” и „Тадићева искушења и превладавања демонског” (Јовановић 2017: 201).

20 Ако је у питању иронија, стих „меса букет” би могао означавати критички однос према идеализацији људске лепоте. Луција као ружа постаје симбол који је сведен на материјалност („меса”).

joј нијансу нелагоде и опасности.²¹ Њена љепота није само естетска већ има и продорну, чак и преда-торску компоненту.²²

У пјесми „Исповест” жена је представљена као маргинална фигура, чиме се истиче њена периферна улога у социјалним и егзистенцијалним оквири-ма текста. Она није само жртва већ је и „несрећница” у дубоком смислу, што указује на њену потпуну деградацију и исцрпљеност од стране друштвених и породичних структуралних механизма. Стих „Же-на оца и сина” (I, 209) имплицира не само породич-не односе већ и симболичку улогу жене у патријар-халном друштву, у којем је она сведена на објекат или улогу између генерација, лишена сопственог идентитета. Стих „Исповест, мирис кучке” суге-рише трагичну или потиштену димензију живота жене, док израз „мирис кучке” носи двосмислену конотацију. С једне стране, упућује на патријархал-но схватање жене као објекта, сведеног на потрош-ну функцију, а с друге, осликава дубоко укорјењене друштвене стереотипе који одређују њен положај унутар културолошког дискурса.

„Диптих о познаници” обухвата двије цјелине које заједно представљају портрет једне особе, али и однос лирског субјекта према њој. Први дио пјесме фокусиран је на лирски субјект који осјећа дубоку нелагоду и притисак у присуству познанице. Она је представљена као доминантна фигура, оличење

21 Новица Тадић често користи овакве елементе како би деконструисао традиционалне представе. Зуби као симбол могу указивати на скривену агресију или снагу која се крије иза Луцијине наизглед рањиве појаве.

22 У такве примјере спада неколико пјесама из првог циклуса „На улици” посебно оне у којима се фигури женског пола придају демонски или онострани атрибути, као у пјесми „Модерна мешина”: „Она има очице којима около граби / и у своју нутрину гледну / од свега на свету, само ваздух трпа... Бистре су њене очи / а њима ништа се не види / док се у светлости дневној купа”. Или она у коме пјесник међу огњене ликове шаље „Свелик” препознаје женску особу која може бити од овога или онога свијета: „Јер, твоје овце су овде / а јагњад на небесима”.

наметљивости и агресивне самоувјерености. „Она па она, / и нико други.” (I, 237) Понављање указује на њену непрекидну и неизбјежну доминацију, што лирски субјект доживљава као тиранију „Од уличног метежа и галаме / побегох некако, али од ње / нема ми баш никаква заклона” (Исто). Она није само физичка особа већ и унутрашњи немир, неподношљива сијенка која прати субјекта „Њена ме рђа поједе” (Исто). Рђа, као симбол пропадања и труљења, указује на њену токсичност која утиче на субјекта до те мјере да он жели да нестане („да се расточим у ништа”). У другом дијелу, познаница постаје дехуманизована, готово демонска фигура („Жена без лица”), док субјект изражава моралну и егзистенцијалну дилему. Она постаје симбол нечег непријатног, одбојног и безличног, као архетип зла или празнине. „Засу зажареним пудер-речима.”: користи ријечи као оружје, стварајући слику привидне љепоте („пудер”) која заправо боли („зажарене”). Субјект износи моралну осуду, али и признаје своју рањивост („Блуд је то, врста вражјег блуда.”). Њена понуда, ма шта она била, представља моралну искушеност и опасност. Завршни стих је гротескна слика која наглашава њено урушавање: „Душа јој у носу – најела се нечисти.” „Душа у носу” може указивати на површност, одсуство духовности или на тренутак смртог оптерећења. Познаница је фигура која тестира субјектову издржљивост, али и његову способност да одржи моралну дистанцу. Истовремено је привлачна и одбојна, жива и бестјелесна, што осликава Тадићев интерес за двојства и амбивалентности.

Жена као предмет игре јавља се у пјесми „Жена лопта”.²³ Њене физичке карактеристике рефлектују пролазност времена: „Већ ретке косе, ситнозуба, малих стопала подвитих” (II, 69). Ипак, умјесто саосјећања, опис је гротескан, наглашавајући њену тје-

²³ Жена је редукована на предмет који се користи и одбацује, а њена шареност додаје елемент инфантилности или ироније, што указује на унутрашњу тензију између њеног физичког изгледа, емоционалног стања и друштвених улога.

лесну „свакодневност” и рањивост. „У годинама је кад се не мисли на потомство већ на путовања” (Исто). Фаза репродуктивне улоге је завршена и она сада трага за индивидуалним испуњењем. Ипак, овај тренутак личног ослобађања је двосмислен. Путовања су праћена сабирањем „крвавог” иметка, што имплицира тежину прошлости или цијену индивидуалног испуњења у друштву које жену редукује на функције. Путовање, међутим, није представљено као бјекство или ослобађање, већ као чин материјалног успијеха и задовољства („Кад се у џепове свилене са свих страна иметак сабира, крвав”). Она путује не као особа која тражи смисао, већ као карикатура своје амбиције: „Ево само што није кренула звер”. Овај стих отвара могућност да је њена жеља за путовањем, сабирањем богатства и њена тјелесна изолованост начин на који покушава да побјегне од сопствене звјерске природе или да је управо та звијер њена суштина. Пјесма наводи читаоца на промишљање о положају жене у савременом друштву, али и о универзалним људским настојањима да се пронађе смисао у времену пролазности и тјелесних ограничења.

Жена у пјесми „Курво, пиле” (II, 89) Новице Тадића приказана је као фигура која је предмет агресије, презира и патолошке осуде. Пежоративни термин „курва” служи као главни индикатор негативног и дискредитујућег погледа на жену, али овај појам не представља само сексуалну оптужбу већ и опште понижење личности, моралну и духовну уништеност. Кроз оптужбе за „курварство” које је „прастаро” и наводи се као „краљевство најстарије”, Тадић наглашава дубоки јаз између жене и моралних вриједности које се друштвено намећу. Жена је као „анђео без крила” и као „прљава новчаница на челу” приказана као неко ко је спољашњом маском загађен и осуђен на понижење. Тадићева жена није конкретна личност, она је архетип који оличава универзалне принципе стварања и деструкције. Њена амбивалентност одражава природу модерног свијета, гдје су живот и смрт, чисто и прљаво, не-

раскидиво испреплетени. Њено понижење и пад „у прашину” симболизују положај жене у друштву и свијету обиљеженом окрутношћу и моралним расулом. Она је објекат осуде, али и субјект патње која остаје незапажена и нечујна („Твоје срамне речи нисмо чули”).

Куртизана у пјесми „Модел” (II, 118) приказана је кроз низ епитета („са однегованим псима”, „у плавом”, „милосрдна”, „печена”) који наглашавају њену промјенљивост и вишеструкост. Ова метаморфоза указује на то како женски лик бива обликован и преправљан према потребама друштва, умјетности или мушког погледа. Она се не појављује као фиксирана, јединствена особа, већ као фигура која носи различите маске, од еротске до милосрдне, од социјално прихватљиве до гротескне. Она служи као предмет умјетничке обраде, љепота или гротеска коју умјетник фиксира на платну. Креће се ка њему као ка вишем ауторитету, истовремено тражећи признање и подвргавајући се његовој вољи. Она је истовремено предмет жеље и умјетничке обраде, али и фигура кроз коју се умјетник и друштво огледају у својим сопственим предрасудама и тежњама. Њена судбина је, према томе, централна, али и трагична, јер остаје ограничена оквирима које јој умјетност и друштво намећу.

Многим црнохуморним стиховима пјесник критички разобличава ругло и апсурд савремене цивилизације („Јутарња песма”²⁴): „У центру града, на Тргу слободе, / Љубав се за кило / Кромпира продаје” (II, 154). Улога жене је симболичка и двосмис-

24 За Тадићеву „Јутарњу песму” Слободан Владушић примјећује да је она у полемичком односу према пјесми „Сунце” (1995: 88) и романтичној пјесми „Једној пролазници” (1995: 98–99) Шарла Бодлера, у којој се појављује жена коју лирски субјект примјећује као оличење љепоте у градском метежу. Насупрот идеалу љепоте којој је посвећена Бодлерова пјесма, код Тадића се пролазница појављује у центру града („на Тргу слободе”), тамо гдје се љубав продаје на бизаран начин („за кило кромпира”), и гдје жена постаје инспирација хистерије („Нек буде општа муза, Хистерија”).

лена, што је чини централним али амбивалентним елементом пјесничке слике свијета. Пјесник је дефинише као „општу музу“, што указује да она није индивидуализована личност, него је симбол који обједињује више аспеката људског искуства. Она представља инспирацију за поезију, али није идеализована нити узвишена, већ обликована стварношћу која је окружује. У том контексту, жена је извор стваралачког порива, али њена инспиративна природа није романтична, она је прожета хаотичном, гротескном и ироничном стварношћу. Дио је гомиле и градског живота, али уједно и одраз његових контрадикција, инспиративна и деструктивна, обична и посебна, узвишена и гротескна. Жена у жутој хаљини²⁵ појављује се као посљедњи лик у пјесми, затварајући круг између отуђености, деградације и стваралачке инспирације.

Жене које долазе у пјесникове снове („Госпођа Полуција“²⁶) су „непознате“ и „чаробне и страшне подједнако“ (II, 209), што указује на то да су оне израз дубоких емоција и несвјесних садржаја који превазилазе рационалну контролу. Њихова појава није случајна – оне долазе као сигнал за нешто што пјесник треба да разјасни или разријеша. Госпођа Полуција представљена је као фигура из прошлости, из времена када је пјесник био млађи и „стидео се свега и свачега“. Улазак ове жене у пјесников свијет са „свиленом хаљином“ представља нешто што је дубоко укорењено у његовој прошлости и чега се он не може лако ослободити. Њено присуство не само да има за циљ да га подсјети на нешто важно из прошлости већ и да га ослободи од тих ду-

25 Жута хаљина може бити симбол амбивалентности – боја Сунца и наде, али и боја упозорења и варљиве привлачности.

26 У пјесми „Госпођа Полуција“, пјесника у сну и сјећању више не обузима љубав, било у облику идеалне романтичарске визије или „мртве драге“ (Дис, Костић), већ се јављају наказна, изобличена и демонска лица жене. Овим поступком деструкције и дисторзије, кроз гротескну поетску имагинацију Новице Тадића, обликује се визија свеопште изврнутости, болести и поремећености савременог свијета.

боких и тешких осјећања. Она са собом носи катарзу, али и патњу, и служи као посредник који пјесника подјсећа на оно мора бити признато и написано.

Кроз фигуру камењарке и понуду „услуга”, Тадић упућује на присутност и продају тијела у друштву, али и на економске проблеме који настају када је све подређено материјалном добру („Клупа”). Њену улогу додатно осликавају „папрене цене” и „помало мања бројност муштерија” (II, 253), чиме се указује на њен експлоатисан положај у друштву. У овом контексту, жена у пјесми није само појединачни лик. Она је симбол негативних друштвених појава, попут комерцијализације људских тијела и моралне посувраћености. Пјесника интересује не само њена улога у друштву већ и позиција у којој се налази, као неко ко „попуњава празнине” у социјалним и економским структурама и ко активно учествује у одржавању друштвеног поретка, који подразумева угрожавање њеног људског достојанства.

Жена у пјесми „Данас, пепељуга” је модернизована и озбиљно трансформисана верзија Пепељуге, која је у потрази за нечим више од бајковитог завршетка и идеализације. Она је „гладна јаруга” (III, 23), жељна не само материјалног или романтичног већ и духовног и интелектуалног задовољства. Покушава да превазиђе или се одвоји од свог друштвеног контекста који подразумева пасивност и чекање принца („по књигама пребира” и „грађу скупља”). Међутим, њена активност и истраживање појављују се као беспомоћни и неуспјешни напори. Идеја о „кухињској кецељи” указује на женски стереотип који је везан за кухињу и домаћинство, али Пепељуга у овом контексту не прихвата ту улогу, већ је види као обавезу коју треба „неухватљиво хватати”. Тиме што каже: „Да је бар своју папучу родила, све би било другачије”, пјесма поново поставља питање снаге жена у друштву, у контексту неостварених потенцијала и идеала који су тако често везани за одређене обрасце као што су брак и посједовање

идеалног мушкарца. Пјесма такође имплицира критику друштвених и породичних вриједности „Охولة кћери већ нас на путу чекају”, што указује на модерну егзистенцијалну изолацију и губитак традиционалних улога жена које су се очекивале од ранијих генерација. Жена у овој пјесми не тражи спасења, она настоји да се ослободи од очекивања и да пронађе свој пут, али остаје затворена у своје оквире друштвених норми и разочарања.

На мањем узорку пјесама, видјели смо, женски ликови Тадићевих стихова представљени су кроз своје улоге, поступке или утицаје које имају у контексту дјела, а не као индивидуалне личности с дубљим карактерним особинама. Другим ријечима, оне се приказују као симболи или средства за изражавање одређених идеја, порука или емоција, чиме су њихове карактеристике сведене на функције које обављају у оквиру пјесничког свијета. Њихово постојање у модерном урбаном свијету прожето је бројним контрадикторностима које одражавају дубоке, неразрјешене противречности у њиховој суштини. Оне су најчешће бића тамног свијета, чије дјеловање има злонамјерну природу.²⁷ Инструментализоване су да би угрозиле свијет који, истовремено, и њих саме угрожава. У том изврнутом пјесничком свијету, отуђеност појединца заузима централно мјесто, али тај свијет није сведен искључиво на мрачно поприште апстрактног зла. Ђаволи и демони у њему не само да представљају силе хаоса већ својим присуством доводе у питање и само постојање божанских ентитета.²⁸

27 Бојан Јовановић извршио је типологију демонски бића у поезији Новице Тадића у раду „Демонско у поезији Новице Тадића” у: *Новица Тадић, ђесник*, зборник радова, 111–124.

28 „Пред тим демонским, лирски субјект у поезији Новице Тадића види себе као ругобу, у слици палог човека, посрнулог под теретом сопствених грехова. То је човек чију егзистенцијалну позицију одређују супротности између његових намера, речи и поступака. Те супротности отварају бездан који га гута и уместо њега избацује у свет његовог демонског двојника.” (Јовановић 2017: 203)

Из претходне анализе, јасно је да Новица Тадић помијера и традиционалне границе појма љепоте. Његов став, изражен ријечима: „Можда ћу до лепоте стићи кроз ружно, овештало, одбачено“, показује намјеру да открије љепоту у ономе што је маргинализовано и презрено, односно: „Од ружног крећу слике и подижу се у ваздух“ (IV, 280–281; О, 150).²⁹ То је поезија која не слиједи традиционалну идеју да је љепота у савршенству моралних врлина, већ пјесник истражује дубоке, мрачне и демонизоване аспекте људског постојања, гдје ружноћа и зло постају инструментализовани као средства за истраживање стварности: „Ружно је пропаст материјалног и сликовито пријављивање оностраног, страшног, ужасног“ (О, 152). Јелена Младеновић је уочила да се љепота женских ликова Тадићеве поезије највише ослања на горгонску:³⁰ „Колико год се оне могле уздићи на раван метафоричког или симболичког, њихов конкретно-чулни слој упућује на лик горгонске лепоте“ (2019: 238).

29 За пјесника, ружно и одбачено садрже „одсјај нечег несхватљивог“, чиме љепота добија атрибут мистичног и превазилази своје класичне границе. У овом контексту, ружно и зло нису просто супротности доброте, већ постају равноправни партнери у структури пјесничког израза који одражавају дубоке и комплексне људске и егзистенцијалне дилеме.

30 Горгоне су митолошка бића из грчке митологије, позната по својој способности да претворе у камен свакога ко их погледа. Три најпознатије Горгоне су Медуза, Стено и Еурила. Медуза је најпознатија од Горгона и једина је смртна. У неким верзијама митова, она је била лијепа жена која је била претворена у Горгону као казна од стране богова. Њене косе су постале змије, а њен поглед имао је моћ да претвори људе у камен. Медуза је постала позната и због свог пораза од хероја Персеја, који ју је успио убити уз помоћ божанских дарова. Стено и Еурила су двије несмртне Горгоне. Обје су имале сличне карактеристике као Медуза, али њихова улога у митологији није тако истакнута. Горгоне су симболизовале страх и пријетњу, али и дубоке митолошке и космолошке концепте, као што су трансформација, смрт и моћ. Њихова представљања у умјетности и литератури често су била повезана са темама заштите, као и опасности која пријети свима који се приближе њиховом свијету.

Женски ликови у поезији Новице Тадића сложени су и амбивалентни, истовремено симболизују природну силу и деструктивни принцип. Жена је присутна као природни феномен и предаторка („Сумрак”), извор патње и паразитизма („Ваш”³¹, „Пијавица”³²). У пјесми „Жена лопта”, жена је све-

31 Пјесма „Ваш” говори о неконтролисаној зависности, која није само физичка већ и психолошка. Њени стихови истражују дубоко негативне и мрачне аспекте људских односа, у којима је присутна и физичка и емоционална исцрпљеност. Тјелесност је главна димензија односа између лирског субјекта и друге особе. Кроз метафору ваши – као паразита који се убија изнутра и који исисава све из особе, пјесма истражује тему паразитског односа у којем особа на крају остаје само са својим физичким и психичким остацима, као „чеп” у пустом кревету.

32 Пјесма „Пијавица” представља снажан израз односа између субјекта и другог лица, гдје је то друго лице приказано као енергетски паразит – пијавица која жуди за нечим суштинским, личним и креативним од субјекта. У овом случају, „пијавица” жели да исцрпи умјетника, отимајући од њега најдрагоценије – његов креативни хаос и унутрашњу инспирацију. Жена у пјесниковом животу приказана је као фигура која жуди за пјесниковом пажњом, емоцијама или креативношћу. Њено понашање („питала ме имам ли код себе нови рукопис”) може указивати на жељу за контролом или присвајањем нечега што припада пјеснику, било да је ријеч о његовим идејама, радовима или унутрашњем свијету. Однос са „пијавицом” дјелује парадоксално. Она је физички присутна, али емотивно удаљена, што ствара осјећај нелагоде и угрожености за пјесника. Њена жеља да „позајми” или присвоји пјесников хаос указује на могући неспоразум – она жели оно што је суштински његово, али не схвата цијену или дубину те креативности. У овом случају, „пијавица” се уклапа у мотив жене која својим присуством угрожава пјесникову аутентичност или интегритет, било кроз емоционално искоришћавање, било кроз неразумијевање његове стваралачке природе. Пјесма приказује динамику у којој једна страна жуди за потпуном контролом или експлоатацијом друге, док друга страна осјећа губитак себе. Стихови „Дошла и села, и док је седела, још увек је долазила” истичу да жена није само физички ту, већ и њено присуство постаје свеопшта сијенка која угрожава пјесников мир. У контексту пјесниковог креативног процеса, „пијавица” би могла бити и метафора за одређени тип жене која жели да учествује у његовој умјетности, али не на начин који је плодоносан или доприносан, већ као експлоататор. Њена жеља за рукописом или „свим траговима” указује на потребу за посједовањем, али без разумијевања дубине тог стваралачког чина. Интерпретација „пијавице” као жене у пјесниковом животу до-

дена на објекат игре, симболизујући пролазност и манипулацију, док у „Курво, пиле”, лик комбинује чистоту и понижење, истичући дубоку амбивалентност између светог и профаног. Жене су жртве патријархалних структура („Исповест“³³, „Станар”), урбаног хаоса („Јутарња песма”, „Клупа”), носе митске и архетипске особине („Гопођа Полуција”, „Лепа Луција”). Оне често балансирају између моћи и слабости, доминације и покорности. У пјесми „Усред буке”, жена је представљена као „ђаво жена”, симбол страсти и хаоса, док у пјесми „Увид, тело”, њен лик комбинује насилне и жртвене аспекте,³⁴ што отвара питања о природи односа и људских страсти.³⁵ У овом контексту, жена је често приказана као жртва и истовремено као чудовишно биће, које поприма облике деструктивног и негативног принципа.³⁶ Поред

даје емоционалну и психолошку дубину пјесми. У том смислу, „пијавица” је још један израз његове сложене перцепције жене као фигуре која истовремено фасцинира и исцрпљује. У пјесми „Остани још ту” (IV, 50) лирски субјект обраћа се вољеној особи, изражавајући жељу за њеним останком и повезујући тајостанак са процесом креативног испуњења. Прва два стиха, „Остани још ту, јер слика / није завршена”, постављају централну метафору песме – идеју стваралаштва као нечега непотпуног без другог. Уметнички процес, симболизован сликом, постаје рефлексивна односа са другом особом, чије присуство је суштински потребно за завршетак те креације.

33 Женски лик у овој пјесми је приказан као неко ко је открио своје унутрашње болове, али се на крају повукао, не желећи да та искуства остану трајно дио њене стварности. Њен поступак и гестови на крају пјесме указују на дубоку потребу за самоизолацијом и обесхрабреношћу, што може бити резултат њеног повјерења које није било адекватно узвраћено или је било емоционално превише оптерећујуће.

34 Слике насиља у Тадићевим пјесмама су честе. У пјесми „Ружа” налазимо пре „алегоризовано осећање мржње и притајене агресије, него што се лирски субјект у њој може препознати као демонизован” (Коруновић 2008: 391).

35 Приказ жене у Тадићевој поезији неодвојив је и од мотива лудила, бруталности и насиља, који обухватају морбидне и језовите слике злочина и патологије.

36 На пример у стиховима „Говориш ми”: „Говориш ми / да касно сам се вратио / да си ме дуго чекала / сама међу стварима / сама међу црним громадама / да се изнад тебе / плафон поме-

тога, антагонистички однос између полова, са нестабилним и промјењивим улогама жртве и крвника, јасно се исказује у пјесмама „Увид, тело“, „Госпођа Полуција“ и „Жена која седи“, наглашавајући тиме комплексну и изврнуту дихотомију мушког и женског у Тадићевом поетском универзуму.

Лирски субјект често је пасивни посматрач, затечен у међузависности са женом. Његов однос према жени прожима осећај непотпуности – жена постаје истовремено објекат обожавања и извор фрустрације. Ова парадоксална позиција, у којој физичка и емоционална зависност од жене доводи до унутрашње тензије, указује на кризу мушког идентитета. Стереотипи и митови о женама исказани у пјесмама, било позитивни или негативни, у функцији су очувања патријархалног поретка и мушке доминације. Женско присуство продубљује разумевање људских односа у Тадићевој поезији, гдје је статус појединца, било мушког или женског, увијек у сукобу између жеље и патње, слободе и зависности. Ова сложена мрежа односа чини Тадићеву поезију значајном за разматрање како интимних, тако и друштвених и егзистенцијалних питања. Укључивање жена као могућих жртава друштвених и психолошких окружења, али и као моћних носилаца амбивалентних значења, чини да поезија Новице Тадића постаје сложенија и дубља у разумијевању људских односа, гдје се статус појединца, било мушког или женског, увијек налази у сталном сукобу између жеље и патње, слободе и зависности.

Амбивалентан однос према женама у Тадићевом опусу, укоријењен у универзалном концепту амбивалентности који прожима његову поетику, чини суштински дио његовог пјесничког система.³⁷

рао / да не знаш више ко сам / али погледај само / две металне гривне / на мојим глежњевима / и ципеле пуне крви” (II, 91).

37 Поетски свијет Новице Тадића суштински амбивалентан и гротескно изграђен, почивајући на крајностима нихилистичког, демонског, „сатанског реализма” с једне стране, и дубоко молитвеног, боготрагачког духа, с друге.

Такав приступ не само да структурира Тадићев поетички свијет већ и открива сложеност његовог односа према женским ликовима, који постају кључни носиоци супротстављених значења. Амбивалентност између полова и сложен однос према женама, које Бојана Стојановић Пантовић идентификује у рефлексима експресионистичког наслеђа у поезији Новице Тадића, могу се схватити у контексту експресионистичког виђења љубави и сексуалности. Овај доживљај прожимају осјећања ужаса, тјескобе и злочина, а одсуство катарзе доводи до спознаје ограничености људске егзистенције (Стојановић Пантовић 2009: 71–72). Тадићева поезија, у којој је изражена и позиција најусамљенијег српског пјесника последње четвртине прошлог и прве деценије овог вијека, отвара простор за разумијевање људске егзистенције у изврнутом, али дубоко промишљеном пјесничком свијету. Жена је важан дио тог поетског свијета, у коме функционише као медијатор између супротности: живота и смрти, љепоте и гротеске, узвишености и баналности.

Извори

- Тадић 2012: Новица Тадић. *Сабране ђесме*, I–IV. Прир. Драган Хамовић. Подгорица: Друштво чланова у Црној Гори – Матица српска, Издавачки центар.
- Тадић 2012: Новица Тадић. *Остџавишиина*. Прир. Драган Хамовић. Подгорица: Друштво чланова у Црној Гори – Матица српска, Издавачки центар.

Литература

- Бахтин 1967: Михаил Михајлович Бахтин. *Проблеми поетике Достоевској*. Превела Милица Николић. Београд: Нолит.
- Бахтин 1978: Михаил Михајлович Бахтин. *Стварањаштво Франсоа Раблеа и народна култура средњег века и ренесансе*. Превели Иван Шоп и Тихомир Вучковић. Београд: Нолит.

- Владушић 2012: Слободан Владушић. „Новица Тадић и Шарл Бодлер”. Нови Сад: *Зборник Майице српске за књижевност и језик* 60 (1), 165–175.
- Делић 2009: Јован Делић. „Гротеска у лексици”. *Новица Тадић, ђесник: зборник радова*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 51–65.
- Јовановић 2017: Бојан Јовановић. *Тајни интерес: ђесничко и антрополошко искуство*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2009: Бојан Јовановић. „Демонско у поезији Новице Тадића”. *Новица Тадић, ђесник: зборник радова*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 111–124.
- Микић 2010: Радивоје Микић. *Песник шамних ствари: о ђоезији Новице Тадића*. Београд: Службени гласник.
- Младеновић 2019: Јелена Младеновић. *Поезија Новице Тадића: докторска дисертација*: <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/17314/Disertacija.pdf>>
- Стојановић Пантовић 2009: Бојана Стојановић Пантовић. „Актуелност експресионистичке естетике у поезији Новице Тадића”. *Новица Тадић, ђесник: зборник радова*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 67–75.

Tanja Kalajdžić

THE EXPERIENCE OF LONELINESS: A WOMAN IN NOVICA TADIĆ'S POETRY

Summary

The paper examines the female characters' ambivalent presentation in Novica Tadić's poetry. It is framed with an ambivalence universal poetic concept. The woman in his verses is simultaneously a victim and a destructive force. This reflects his poetics' complexity and his poetic world's deeply rooted ambiguity. By analyzing the motives of violence, madness and grotesque, this paper tackles both how female characters become the symbols of opposite meanings, but also how they embody the tensions between good and evil. In spite of being twisted and fraught with horror-atmosphere, Tadić's world, does not advo-

cate anti-values, but those that are opposite to forces of destruction through its pragmatic intention. This makes Tadić's poetry the one-of-a-kind testimony to contemporary existence and the position of an individual in the world of fear and temptation.

Key words: Novica Tadić, woman, symbolism, ambivalence, expressionism